

İRAN’DA TÜRKLER VE TÜRKÇE

Atsız Gökdağ, Bilgehan – Doğan, Talip (2016). İran’da Türkler ve Türkçe, Ankara: Akçağ Yayınları, 396 s., ISBN: 978-605-342-272-3

Gülşah TUĞLACI*

Dil Araştırmaları, Güz 2016/19: 247-249

Türkiye ve Türkiye dışında, İran’da konuşulan Türkçe varyantlar üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Doerfer tarafından Halaççanın keşfedilmesinden sonra 1968-1969 yıllarında Semih Tezcan bölgeye iki sefer düzenleyen grupta yer almıştır. Çalışma arkadaşlarıyla birlikte Halaççanın hâlâ konuşulmakta olduğunu keşfetmiş ve çok sayıda dil malzemesi toplamıştır (Tezcan 2013). Tezcan, bundan sonra da Halaçça üzerine çalışmalarını sürdürmüştür. Filiz Kıral da bölgeye saha çalışmaları için gitmiş, erkek araştırmacılar için ulaşılmaz kalmış olan kadın konuşurların dokümantasyonunu yapmıştır. Tebriz yerel konuşma biçimi de yine Filiz Kıral tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır (Johanson 2009: 37). Sultan Tulu’nun da Halaç ve Horasan Türkçelerini konu alan makaleleri vardır. Sonel Bosnalı, Mehmet Karaaslan, Muhittin Çelik de İran’daki çeşitli Türkçe varyantlar üzerine çalışmalar yapan araştırmacılardan bazılarıdır. Konu üzerine yapılan en yeni çalışmalardan biri de burada tanıtacak olduğumuz “İran’da Türkler ve Türkçe” adlı kitaptır.

Türk dili çalışmalarında, ele alınan konunun daha iyi kavranabilmesi için dil ve bölge haritalarını kullanmak önemlidir. Burada tanıtımını yaptığımız eserin ön kapağında İran’da Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgeleri gösteren küçük bir İran haritası yer almaktadır. Kapakta kullanılan bu harita çok detaylı olmasa da okuyucuların kafasında genel bir resim oluşturmaktadır.

Kitabın ön sözünde, esere dâhil edilen örnek metinlerin temelinde Şehriyar’ın 1954 yılında yayımladığı Héyder Baba’ya Selâm adlı şiirin bulunduğu belirtilmektedir. Azerbaycan Türkçesiyle söylenen ve büyük yankı uyandırarak milli kimliğin yeniden canlanmasına vesile olan 76 kıtalık bu şiirden esinlenerek birçok nazire, cevap ve ithaf yazılmıştır. Eserde Kaşkay Türkçesi bölümünde verilen Çay Gereğaç, Horasan Türkçesi bölümünde verilen Yad Olsın, Türkmen Türkçesi bölümünde verilen Ğarri Gürgen ve Halaç Türkçesi bölümünde verilen Qarşu Baluq şiirleri Héyder Baba’ya Selâm şiirinden esinlenerek yazılanlardan bazılarıdır. Yine bu kısımda imla birliğinin olmamasının tutarsızlıklara yol açtığı, bu sebeple de metinlerin oluşturulmasında ses kayıtlarına bağlı kalındığı vurgulanmıştır.

Eser, “İran Türkleri (11-18)”, “İran’daki Türkçe varyantların sınıflandırılması (19-23)”, “İran’da Türkçe varyantlar ve başlıca çalışmalar (24-229)” ve “dizinler (231-385)” olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde İran’da yaşayan Türk halklarının nüfusu, coğrafi dağılımı, dini, tarihi, kültürü, siyasi durumu ve bu halklara uygulanan Farslaştırma politikaları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise İran’daki

* Arş. Gör., Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Niğde/TÜRKİYE. gulsahuglaci@nigde.edu.tr

Türk ağızlarının (Halaçça hariç) Oğuzca dâhilinde ele alınması ve sınıflandırma yapılırken dilsel ölçütlerin göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilerek Oğuz Türkçesi ve Azerbaycan ağızlarıyla ilgili bazı tasnif çalışmalarına yer verilmiştir. Eserin ana kısmı olan ve temelini oluşturan üçüncü bölümde İran'daki Türkçe varyantlar ve bunlar üzerine yapılan başlıca çalışmalar ele alınmıştır. Girişte verilen kısa bilgilerden sonra bölüm içerisinde beş alt başlık açılarak İran'daki Türkçe varyantlar daha detaylı şekilde ele alınır. Üçüncü bölümün alt başlıkları şu şekildedir: “Azerbaycan Türkçesi (26-61), Kaşkay ve Sungur Türkçesi (62-118), Horasan Türkçesi (119-147), Türkmen Türkçesi (148-181), Halaç Türkçesi (182-229)”. Her alt başlık da yine kendi içerisinde dört alt başlığa ayrılmış ve bu başlıklarda sırasıyla, seçilen şiirin yazarının hayatı, şiirden yola çıkarak belirlenen dil özellikleri, şiirin çeviri yazılı metni ve Türkiye Türkçesine aktarımı verilmiştir. Dil özellikleri, ses bilgisi ve şekil bilgisi olmak üzere iki başlık hâlinde incelenmiştir.

Azerbaycan Türkçesi başlığı altında bu lehçenin İran'da en çok konuşulan Türk dili olduğu vurgulanmış, Azerbaycan Türklerinin adlandırılması hakkında bilgi verilmiştir. Burada, Azeri adlandırılmasının doğru olmadığı, zaten bu adlandırmanın İran'da yaşayan Türkler üzerinde etkili olmayıp bu halkın kendini Türk, dilini de Türkî şeklinde adlandırdığı belirtilmiştir. Daha sonra detaylı şekilde İran'daki Azerbaycan ağızları üzerine yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Son olarak da Mehmedhüseyn Şehriyar'a ait olan “Haydar Baba'ya Selam” adlı şiir ele alınmıştır.

Kaşkay ve Sungur Türkçesi başlığı altında hem Kaşkay hem de Sungur Türkçesinin Farsça, Kürtçe gibi dillerin baskısı altında kaldığı vurgulanmıştır. Kaşkay Türkçesinin Farsçanın güçlü etkisi altında kalarak tipolojik alışkanlıklarının büyük ölçüde değiştiği, Sungur Türkçesinin de Farsça ile Kürtçe arasında sıkışmış olduğu belirtilmiştir. Konu üzerine yapılan çalışmalara kısaca yer verildikten sonra Hüseyin Ali Kaimi'ye ait olan “Çay Gereğaç” şiiri ele alınmıştır.

Horasan Türkçesi başlığı altında Horasan Türkçesinin özellikleri ve önemi üzerinde durulmuştur. Burada belirtildiğine göre Farsçanın büyük baskısı altında kalan Horasan Türkçesi gelecekte kaybolacak diller arasında sayılabilir. Konu üzerine yapılan belli başlı çalışmalara yer verildikten sonra Ali Ekber Sirâc-i Ekberî'ye ait olan “Yad Olsın” adlı şiir ele alınmıştır.

Türkmen Türkçesi başlığı altında, Türkmenistan'da kullanılan yazı dilini benimseyen, konuşmada farklı ağızlar kullanan Türkmenlerin yaşadığı sıkıntılar ve Türkmen Türkçesinin maruz kaldığı Farsça etkisi üzerinde durulmuştur. Konuyla ilgili yapılan çalışmalara da kısaca değinildikten sonra Settar Sovgî'ye ait olan “Garrı Gürgen” adlı şiir ele alınmıştır.

Halaç Türkçesi başlığı altında Halaç Türkçesinin keşfine, Halaç ismine, Halaç isminin geçtiği kaynaklara, Halaç Türklerine ve bu halkın dillerinin durumuna değinilmiştir. Türkçenin eskicil özelliklerini koruyan ve Doerfer tarafından yapılan keşfinin büyük yankı uyandırdığı Halaç Türkçesi, Türkoloji çalışmaları için önemlidir. Konu üzerinde en çok duran isimlerden birisi Doerfer'dir. Doerfer'le birlikte Gürer Gülsevin, Fuat Bozkurt, Filiz Kıral, Sonel Bosnalı, Gabor Vörös gibi çeşitli araştırmacıların çalışmaları ele alınmıştır. Daha sonra Ali Asker Cemrasi'ye ait olan “Qarşu Baluq” şiiri incelenmiştir.

Eserde 4. bölüm olarak “Dizinler” yer almaktadır. Burada eserde örnek olarak derlenen beş şiirin kelimeleri listelenmiştir. Her şiir için yeni alt başlık açılmıştır. Dizinler bölümünden sonra faydalanılan kaynakların alfabetik sıraya göre listelendiği “Kaynaklar” kısmı yer almaktadır.

Derlenen metinlerden hareketle İran'da konuşulan Türkçe varyantların ses ve şekil özelliklerinin ortaya konulduğu bu eser, Türkiye'de alanında yapılan kapsamlı çalışmalardandır ve ilgililere toplu veri sunması yönüyle ilk olmuştur. Bu çalışmayı meydana getirerek ilgililerin istifadesine sunan Bilgehan Atsız Gökdağ ve Talip Doğan'ı tebrik ediyoruz.

Kaynakça

JOHANSON, Lars (2009). Türk Dili Haritası Üzerinde Keşifler (Çev. Nurettin Demir-Emine Yılmaz), Ankara: Grafiker Yayınları.

TEZCAN, Nuran (2013). “Semih Tezcan'ın Yaşamından Kısa Bir Özet”, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Semih Tezcan'a Armağan, 13: 1-22.